

Bilingüisme: conceptes i principis bàsics

Miquel Siguan i Soler

1 crèdit
P1/00195

Universitat
Oberta
de Catalunya

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. L'individu bilingüe	7
1.1. Definició de bilingüisme	7
1.2. Avaluació de la competència i de la familiaritat.....	9
1.3. Avaluació dels comportaments i de les actituds	11
1.4. Perspectiva psicològica i perspectiva sociològica.....	12
2. Bilingüisme i societat	13
2.1. Societats de llengües en contacte	13
2.2. Tipologia de situacions.....	14
2.3. Política lingüística	17
2.4. Bilingüisme institucional i familiar.....	18
3. Adquisició d'una segona llengua.	
Mecanismes mentals del bilingüe	19
3.1. Adquisició precoç d'una segona llengua.....	19
3.2. L'adquisició posterior.....	21
3.3. Processament de la informació	22
3.4. Barreja i alternança de codis	24
4. Bilingüisme i personalitat	26
4.1. Llengües i funcions. La llengua principal	26
4.2. Avantatge o inconvenient?	27
4.3. El subjecte de la personalitat.....	28
4.4. Llengües i cultures	29
4.5. Llengües i societats. La llengua com a signe d'identitat.....	29
Resum	31
Exercicis d'autoavaluació	35

Solucionari	36
Glossari.....	36
Bibliografia.....	37

Introducció

Aquest mòdul aborda les qüestions generals relacionades amb el bilingüisme. El bilingüisme és un fenomen individual cada cop més important i, durant molts anys, s'ha discutit sobre les seves implicacions per al desenvolupament de la personalitat. En aquest crèdit definim i caracteritzem el bilingüisme com la capacitat d'algunes persones d'**utilitzar dues llengües** en les mateixes situacions amb una facilitat semblant. Al mateix temps, mostrem els problemes que planteja aquesta definició i abordem els diversos tipus de bilingüisme centrant-nos especialment en la distinció entre **bilingüisme individual** i **bilingüisme social**.

Les relacions entre **llengua** i **societat** també es desenvolupen des de la perspectiva del bilingüisme, i mostrem com es relacionen tots dos aspectes en aquelles comunitats en què es fan servir dues llengües. Així, qüestions com la política lingüística o les situacions socials que permeten que les persones esdevinguin bilingües es tracten d'una manera detallada.

Els aspectes relacionats amb l'**adquisició del llenguatge** en les persones bilingües, i també les qüestions vinculades amb la manera com processen la informació, són igualment objecte d'aquest crèdit.

Finalment, destaquem els aspectes relacionats amb el **bilingüisme** i la **personalitat**. En el transcurs d'uns quants anys s'afirmà que el bilingüe seria una persona dividida i que, per tant, podia patir problemes de personalitat. A la nostra exposició mostrem que això no és cert i que, en definitiva, si el bilingüe té problemes, aquests es refereixen d'una manera exclusiva al manteniment de la seva identitat, la qual cosa és cert que de vegades apareix relacionada —com en el cas dels immigrants— amb un bilingüisme potencial.

Objectius

Els objectius que es proposa aquest mòdul consisteixen a aconseguir que els alumnes, després de l'estudi i l'elaboració dels seus continguts, i de la realització de les activitats proposades, siguin capaços de:

- 1.** Definir i descriure les tipologies referides al bilingüisme.
- 2.** Identificar els aspectes més importants que es relacionen amb l'avaluació de la competència bilingüe.
- 3.** Establir les relacions entre llengua i societat i analitzar les situacions en què existeixen llengües en contacte.
- 4.** Exposar els trets més característics del desenvolupament del llenguatge de les persones bilingües familiars.
- 5.** Destacar les relacions que hi ha entre bilingüisme i personalitat.

1. L'individu bilingüe

1.1. Definició de bilingüisme

El llenguatge compleix una doble funció en l'existència humana: és un mitjà natural de comunicació entre els homes, fins podem dir que és el mitjà de comunicació per excel·lència, i al mateix temps és l'instrument del pensament, ja que en gran manera pensem verbalment. Però cal distingir entre el **llenguatge com a capacitat comuna** a tots els éssers humans i la **llengua concreta** en què es tradueix aquesta capacitat. Així com la capacitat de parlar és única i comuna a tots els humans, les llengües que efectivament parlen les persones són diverses.

Tots tenim el do de les llengües. S'ha de saber desenvolupar.

Tots els nens del món aprenen a parlar molt aviat, aproximadament a la mateixa edat i travessant les mateixes etapes. Ara bé, aprenen a parlar en la llengua que parlen els seus pares i els qui els envolten. Aquesta llengua, **llengua materna** o **llengua familiar**, serà la llengua que interioritzaran i, per tant, la llengua amb què organitzaran les seves experiències personals. Fins i tot si adquireixen un coneixement més o menys aprofundit d'una o de diferents llengües, la seva primera llengua continuarà sent normalment la seva llengua principal. Però també hi ha individus que no sols adquireixen una altra llengua, sinó que ho fan amb tanta profunditat i la utilitzen amb tanta freqüència que reben el nom de **bilingües**.

Si en comptes de dues el bilingüe en posseís tres, parlariem de trilingüe i més en general de plurilingüe. D'altra banda, anomenem **bilingüisme** la capacitat que caracteritza els individus bilingües.

El bilingüisme individual

Qualifiquem de bilingüe l'individu que posseeix dos sistemes lingüístics —dues llengües— i que és capaç d'utilitzar els dos idiomes en qualsevol situació amb una facilitat i una eficàcia semblants.

Com passa amb qualsevol definició, l'anterior exigeix molts aclariments. Quan dues llengües són efectivament **diferents**? Per què es diu que amb una facilitat **semblant** i no **idèntica**? Però abans d'intentar aclarir aquests conceptes cal que insistim en el punt principal de la definició: Què vol dir que el **bilingüe posseeix dos sistemes lingüístics**, és a dir, dues llengües?

a) Vol dir que no sols les coneix i és capaç d'utilitzar-les, sinó que quan n'utilitza una, quan està parlant en una de les dues llengües, espontàniament sols se li acudeixen les paraules i les estructures morfosintàctiques pròpies d'aquella llengua, com si els elements constitutius de la segona estiguessin reprimits.

b) Vol dir, a més, que si en un moment determinat, per alguna raó —per exemple per l'arribada de un nou interlocutor—, el subjecte decideix canviar de llengua, el pas d'una llengua a l'altra es fa amb rapidesa i aparentment sense cap esforç.

c) I encara trobem una tercera característica, la més important de totes: el bilingüe no sols pot utilitzar qualsevol de les dues llengües que posseeix i pot passar de l'una a l'altra sense dificultat, sinó que és capaç de traduir un missatge d'una llengua a l'altra. Així, un nen crescut en una família bilingüe, a cinc anys és plenament bilingüe i pot emetre en qualsevol de les dues llengües el mateix missatge i pot actuar i tot com a intèrpret entre dos interlocutors monolingües en cada una de les llengües que coneix. Insisteixo en la importància d'aquest fet. Si el que més ens impressiona del bilingüe és la facilitat amb què s'expressa en cadascuna de les dues llengües, la seva característica essencial és la possibilitat d'expressar indiferentment en una i altra llengua un mateix pensament. Evidentment, aquest tret distintiu ens porta immediatament a preguntar-nos sobre la relació entre pensament i llenguatge en general, i molt especialment en el cas del bilingüe. A aquest tema dedicarem l'apartat 3. Ara, però, provaré d'aclarir alguns altres aspectes de la definició.

El bilingüisme: una definició problemàtica?

"No és fàcil començar un debat sobre el bilingüisme proposant-ne una definició que sigui acceptada per la majoria i que no rebi cap mena de crítica.

El bilingüisme com a concepte té significats múltiples i il·limitats.

Hi ha innumbrables definicions i contínuament n'apareixen de noves, però a mesura que la llista s'allarga no es té la sensació d'haver fet cap progrés real."

Hugo Baetens Beardsmore (1989, pàg. 13).

Definicions de bilingüisme

Mackey defineix el bilingüisme com "l'ús alternatiu de dues o més llengües per part del mateix subjecte"

W.F. Mackey (1957). "The description of bilingualism". *Journal of the Canadian Linguistic Association* (núm. 3, pàg. 45-56).

Weinreich, en un estudi clàssic, proposa que el bilingüisme "és el costum d'utilitzar dues llengües alternativament".

U. Weinreich (1953). *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.

En la definició s'ha dit que el bilingüe utilitza les dues llengües amb una facilitat i amb una eficàcia semblants i no exactament iguals. Amb això s'intenta que quedi clar que el bilingüisme perfecte no existeix, que ningú no pot conèixer exactament igual dues llengües ni les pot utilitzar en totes les situacions de la mateixa manera. I aquesta formulació fins i tot és moderada, ja que la definició es refereix a un bilingüisme ideal, mentre que el que trobem a la realitat són individus que s'acosten més o menys a la definició proposada. Més important, per tant, que discutir si es pot qualificar o no un individu de bilingüe perquè s'avé amb la definició donada, és caracteritzar el **seu grau** o la **seva modalitat** de bilingüisme. Per això la primera qüestió que ens podem plantejar davant d'un bilingüe és avaluar-ne el nivell de bilingüisme.

1.2. Avaluació de la competència i de la familiaritat

Podem avaluar el bilingüisme des de diferents punts de vista. El primer i més evident és avaluar el nivell de coneixement —de competència— que el subjecte té de les dues llengües. I la competència, al seu torn, la podem avaluar respecte a les diferents **dimensions del llenguatge**.

Algunes dimensions per a avaluar el llenguatge

El vocabulari. El primer nivell és el de la competència lèxica, la riquesa del vocabulari de què el subjecte disposa en cada una de les dues llengües.

La morfosintaxi. La mesura en què el subjecte coneix i es capaç d'utilitzar les regles morfològiques i sintàctiques pròpies de cada una de les llengües.

L'organització del discurs. Coherència i estil.

En cada un dels nivells anteriors podem examinar la competència tant en la producció com en la comprensió.

Finalment, si el que volem examinar és la competència en la llengua oral caldrà tenir en compte, a més, la **correcció fonològica**. Com és sabut, en la vida quotidiana l'accent i l'entonació es consideren molt importants a l'hora de jutjar si una persona domina o no una llengua. I si volem avaluar la competència en la llengua escrita cal avaluar també l'**ortografia**, el coneixement que el subjecte té de les regles ortogràfiques de la llengua que utilitza.

En la pedagogia de tots els temps els exàmens de llengua han tingut una llarga tradició, per a avaluar els progressos tant en la competència en la primera llengua com en l'adquisició de segones llengües.

Si els exàmens de llengua es fan servir per a avaluar el nivell de bilingüisme d'una persona, caldrà, a més, que els exàmens tinguin el mateix grau de dificultat en les dues llengües, cosa que en certs casos sembla fàcil d'aconseguir, si bé en el vocabulari i en altres àmbits és difícilíssim.

La necessitat de construir proves paral·leles per a avaluar la competència bilingüe

En el cas del bilingüe el que ens interessa no és solament la mesura de la seva competència, o, més ben dit, del seu conjunt de competències, en cadascuna de les llengües, sinó la comparació de les seves competències en totes dues, la qual cosa planteja una nova dificultat, ja que el que necessitem no són només proves de competència lingüística en dues llengües, sinó proves paral·leles, de dificultat semblant, de manera que els resultats de les dues llengües siguin comparables. En parlar de l'avaluació dels resultats de l'educació bilingüe haurem d'insistir en aquest aspecte.

M. Siguan i W.F. Mackey (1986, pàg. 26).

I encara cal tenir en compte una altra complicació. Normalment, quan fem un examen de llengua, es pretén donar una qualificació global que reuneixi totes les qualificacions parcials. Però per tal de sumar les qualificacions cal atribuir a cada una de les dimensions considerades del llenguatge una importància determinada. Si hem qualificat la riquesa de vocabulari del subjecte examinat en una escala d'1 a 10 i el coneixement de les regles morfosintàctiques en una escala igualment d'1 a 10, senzillament podem sumar les dues qualificacions i això voldrà dir que atribuïm la mateixa importància a la riquesa del vocabulari i a la competència gramatical. Amb tot, algú pot pensar que aquesta competència és molt més important que el vocabulari o a la inversa, que és menys important. I no diguem quan volem sumar-hi les qualificacions obtingudes en fonètica i en ortografia. Qualsevol avaluació global de la competència lingüística implica unes determinades convencions arbitràries sobre la importància dels diferents factors en la competència global.

Les consideracions anteriors volen fer ressaltar la gran dificultat de l'avaluació de les competències lingüístiques i, per tant, de l'avaluació del nivell de bilingüisme.

Per difícils que siguin aquestes avaluacions, per altra banda són ineludibles, per exemple a l'hora de seleccionar traductors o a l'hora de valorar els resultats d'un ensenyament en dues llengües. Són igualment ineludibles en els estudis experimentals sobre el bilingüisme, atès que per a interpretar els resultats d'un experiment cal assegurar-se que els subjectes de

La traducció simultània presenta dificultats afegides.

l'experimentació són efectivament bilingües i en quina mesura ho són. La consciència d'aquestes dificultats porta a vegades a avaluar, en comptes del nivell de coneixement, el nivell de familiaritat del subjecte amb les dues llengües.

Les dificultats de la traducció simultània

Si a un subjecte bilingüe en dues llengües, A i B, li presentem sobre una pantalla sèries de paraules en la llengua A i en la llengua B, el subjecte les llegirà sense dificultat, però si fem la presentació cada vegada més curta, fins a reduir-la a segons i a dècimes de segon, el subjecte deixarà d'identificar les paraules en una llengua mentre encara és capaç de llegir les paraules en l'altra llengua, que és la llengua amb què està més familiaritzat i en què llegeix més sovint. En la vida corrent fem una experiència semblant quan anem a un país estranger del qual coneixem la llengua perfectament i, tanmateix, en mantenir una conversa per telèfon, ens adonem que no entenem una part de les paraules o de les frases. La raó és que per telèfon no ens arriben amb claredat tots els sons i hem de substituir-ne alguns o molts, cosa que en la nostra llengua principal fem sense dificultat, mentre que amb la segona llengua ens resulta més difícil per manca de pràctica. La mesura de la familiaritat comparada amb dues llengües es pot fer mitjançant distintes maneres de percepció —vista, audició— i també mesurant el temps de reacció davant d'estímul verbals en una i altra llengua.

1.3. Avaluació dels comportaments i de les actituds

Si és important avaluar el nivell de competència del bilingüe en les dues llengües, no ho és menys intentar avaluar l'ús que fa d'aquestes competències, les circumstàncies en què utilitza una i altra llengua i la freqüència amb què ho fa.

En teoria seria possible acompanyar el subjecte al llarg d'un període de temps determinat i observar-ne els comportaments lingüístics. En la pràctica això no resulta factible com a mètode de recerca i cal recórrer a l'interrogatori, de manera que sigui el mateix subjecte el qui ens informi sobre els seus comportaments. Un interrogatori sistematitzat pren el nom de **qüestionari**.

Algunes característiques dels qüestionaris

En un qüestionari es pot interrogar el subjecte:

- 1) Sobre les persones amb qui parla en una i altra llengua: el pare, la mare, els germans, els fills, els amics, els companys de feina, etc.
- 2) Sobre les situacions: en quina llengua parla a casa, a la feina, en una botiga, en una oficina pública, amb un desconegut que se li acostava al carrer, etc.
- 3) Sobre els usos escrits de la llengua: en quina llengua llegeix els diaris, revistes, llibres, etc. En quina llengua escriu: cartes personals, correspondència comercial. En quina llengua escolta la ràdio, veu la TV.
- 4) Sobre els usos més personals de la llengua: quina creu que és la seva llengua principal; en quina llengua pensa; en quina llengua escriu les seves notes personals, etc.

L'avaluació de les actituds

La major part dels mètodes per mesurar l'actitud es basen principalment en entrevistes personals que permeten elaborar qüestionaris amb preguntes de tipus obert.

Hugo Baetens Beardsmore (1989, pàg. 153).

El qüestionari, a més d'interrogar sobre els comportaments lingüístics, ens pot informar sobre les actituds del subjecte bilingüe respecte a les llengües que coneix i que parla.

1.4. Perspectiva psicològica i perspectiva sociològica

Els qüestionaris tenen inconvenients fàcils d'advertir: les respostes són necessàriament subjectives, i les respostes són massa breus amb relació a la complexitat de les qüestions considerades. Però també tenen avantatges indiscutibles i el més important és que es poden aplicar de la mateixa manera a molts subjectes. Si els subjectes a què s'aplica el qüestionari es trien de manera que constitueixin una mostra representativa d'una determinada població, les respostes constituïran una mostra representativa dels comportaments lingüístics i les opinions d'aquesta població.

En principi, el fet de parlar dues llengües i el fet de convertir-se en bilingüe és una qüestió estrictament individual i així n'hem parlat fins ara. Però en aplicar un qüestionari a molts membres d'un mateix grup ens adonem que abunden les respostes similars. Així, en les respostes a un qüestionari aplicat a Catalunya, constatem que hi ha molts habitants de Catalunya que diuen que la seva llengua principal és el català però diuen, igualment, que quan escriuen ho fan principalment en castellà. I és fàcil comprovar, a més, que aquest predomini de l'escriptura en castellà es dona sobretot entre els adults, mentre els més joves és freqüent que diguin que no tenen dificultats per a escriure en català. L'explicació la coneixem perfectament: fa uns anys els catalans rebien l'ensenyament exclusivament en castellà i, per tant, sols escrivien en aquesta llengua, en canvi avui la presència del català a l'ensenyament és molt important. Això ens demostra que el fet de parlar dues llengües o d'arribar a ser bilingüe és una característica individual si bé en gran manera és el resultat d'unes determinades circumstàncies socials.

No és difícil oferir exemples d'aquestes situacions. I Catalunya, on de diferents maneres coexisteixen dues llengües, és un bon exemple en aquest sentit. Immediatament ens referirem a aquestes situacions socials. Aquí consignem que els problemes del bilingüisme es poden examinar des del punt de vista de l'individu bilingüe, i en conseqüència des d'una **perspectiva psicològica**, i des del punt de vista de la societat en què es parlen dues llengües, i en conseqüència des d'una **perspectiva més aviat sociològica**.

Per què aprenem un altre idioma?

És difícil imaginar que un individu aprengui una altra llengua, i molt més que arribi a convertir-se en bilingüe senzillament per curiositat o per caprici. Si ho fa és perquè viu en una societat en què aprendre i utilitzar una altra llengua resulta còmode, o útil, o inevitable i tot.

2. Bilingüisme i societat

2.1. Societats de llengües en contacte

Com a resultat de diferents factors són relativament freqüents els territoris i les societats en què coexisteixen dues llengües, en el sentit que les dues tenen un nombre considerable de parlants i fins i tot n'hi ha alguns o molts que les coneixen i les utilitzen totes dues. Per aquesta presència de les dues llengües sembla que es podria parlar de societats bilingües. No tothom, però, està d'acord amb aquesta denominació.

Assenyalem, en primer lloc, que el bilingüisme com l'hem definit sols s'aplica a persones, una societat no posseeix dos codis, ni passa de l'un a l'altre ni és capaç de traduir. Per tant, la paraula bilingüisme quan s'aplica a una societat té un significat totalment diferent de quan s'aplica a un individu. Tampoc no es pot entendre que societat bilingüe signifiqui una societat en què predominen els bilingües, perquè si és cert que hi ha llocs en què la majoria de la població parla dues llengües i és, doncs, bilingüe, també n'hi ha en què els membres d'un grup parlen només la seva llengua i els d'un altre grup només la seva, mentre que el nombre de bilingües és mínim.

Però, a més, hi ha qui rebutja l'ús del qualificatiu bilingüe aplicat a una societat perquè considera que les societats són naturalment monolingües i que la coexistència de dues llengües en una mateixa societat és un estat passatger que acabarà amb la desaparició d'una de les dues. Qualificar una societat de bilingüe equivaldria a afirmar que aquesta etapa de coexistència no és transitòria sinó definitiva.

Per una raó o per una altra, s'observa una clara tendència a defugir la qualificació de bilingüe aplicada a una societat i a substituir-la per altres expressions, per exemple per **societats de llengües en contacte**, que és la que fem servir aquí.

En les carreteres i autopistes catalanes hi trobem senyalització amb les dues llengües.

2.2. Tipologia de situacions

Distingirem diverses situacions de llengües en contacte:

1) Tots els processos històrics d'expansió i conquesta han significat l'arribada d'una llengua a territoris en què se'n parlava una altra i, per tant, s'hi han produït situacions de llengües en contacte. En la història moderna d'Europa la constitució dels estats nacionals ha anat acompanyada de **processos d'unificació lingüística** en què una llengua s'ha constituït en llengua oficial de l'estat i símbol de la seva unitat.

En totes les situacions d'aquest tipus en un mateix territori viuen ciutadans que tenen com a primera llengua la llengua A i habitants que tenen com a primera llengua la llengua B. Però la llengua A té, a més, el prestigi que li dóna ser la llengua del poder polític i administratiu, de les activitats formals, i també la llengua de la cultura, la llengua de l'educació i com a conseqüència la llengua que s'utilitza en els usos escrits. Per contra, la llengua B queda reduïda als usos quotidians i orals. Com a resultat d'aquests desequilibris els qui parlen la llengua B senten la necessitat d'aprendre i fer servir la llengua A i convertir-se en bilingües, mentre que els parlants de la llengua A no senten la necessitat d'aprendre la llengua B o, en tot cas, la senten molt lleugerament.

França ha ofert el model...

... d'aquests processos històrics d'expansió que s'han donat en molts altres països, entre ells a Espanya. Aquests processos han generat situacions de llengües en contacte, de les quals un primer exemple és Catalunya.

Llengua principal i competència lingüística a l'Estat espanyol

	Catalunya	València	Illes Balears	Galícia	País Basc	Navarra
No entenen, la llengua de la comunitat	4	10	6	1	53	82
L'entenen, però no la parlen	22	35	23	10	15	8
La parlen, però no com a primera llengua	22,20	37,50	16,33	29,40	9	3,70
Total dels qui consideren que el castellà és la seva llengua principal	48,20	62	45,30	40	77	93,70
Total dels qui consideren que la llengua de la seva comunitat és la seva llengua principal	49,59	33,50	50,41	55,40	20	5,60
Total dels parlants indistintament	0,70	1		1,70		0,70
NC						

L'examen de les xifres del quadre anterior ens permet fer-ne alguns comentaris. A **Catalunya**, les **Illes Balears** i **Galícia** la població es divideix d'una manera gairebé idèntica entre els qui consideren que la seva llengua habitual és la de la comunitat i els qui es consideren castellanoparlants. A les tres comunitats, a més, una elevada proporció dels

que s'autoqualifiquen com a castellanoparlants entenen la llengua local o fins i tot són capaços de parlar-la. La proporció dels que no l'entenen en cap de les tres comunitats supera el 6% i, pel que sabem pels censos lingüístics, tendeix a disminuir amb el temps, sense que l'adquisició de la llengua de la comunitat signifiqui necessàriament que amb el temps esdevindrà la seva llengua principal. Només podrem contestar aquesta pregunta quan enquestes semblants a l'actual es repeteixin d'una manera periòdica.

Al País Valencià la distribució de competències lingüístiques entre la població segueix la mateixa pauta, per bé que amb menys pes de la llengua pròpia. La proporció dels que es consideren castellanoparlants és més alta: un 62%; i és més alta, igualment, la proporció dels que diuen que desconeixen la llengua local: un 10%.

Al País Basc la pauta és clarament distinta. En primer lloc el nombre, o més exactament, la proporció de parlants d'euskera és molt menor i molt més gran, doncs, el nombre dels qui desconeixen la llengua. Però sobretot és distinta perquè s'hi dona una major polarització, és menor la proporció dels castellanoparlants que entenen la llengua basca i menor la proporció dels que tot i ser capaços de parlar en basc es consideren tanmateix castellanoparlants. La diferència s'ha d'atribuir al major esforç que representa l'adquisició del basc des del castellà. Aquesta major dificultat fa que siguin menys els castellanoparlants que arribaran a adquirir-lo, i fa també que almenys una part dels que fan l'esforç d'adquirir-lo ho facin d'una manera tan volenterosa que el converteixin en la seva llengua principal.

Aquest desequilibri entre les dues llengües en presència ens permet parlar de llengua dominant i de llengua dominada, o de **llengua majoritària** i **llengua minoritària**. Fa anys es va introduir la denominació de **diglòssia** per anomenar aquest desequilibri, una denominació que féu fortuna.

Catalunya constitueix un cas límit a causa de l'alt prestigi de la llengua catalana i de la forta fidelitat dels seus parlants, i també gràcies al règim polític d'autonomia, una situació que no té cap altra llengua "menor" d'Europa. Si es vol parlar de diglòssia en el cas català caldria parlar de **diglòssia creuada**. I en tot cas és evident que la situació catalana produeix un gran nombre de bilingües. La majoria dels que tenen el català com a primera llengua són capaços d'expressar-se sense dificultat en castellà i cada vegada és més gran el nombre i la proporció dels que malgrat tenir el castellà com a primera llengua són capaços de parlar en català.

Situacions diglòssiques

Cal advertir, de totes maneres, que són extremament diferents per moltes raons: proporció de parlants d'una i altra llengua, grau de fidelitat lingüística dels parlants de la llengua feble, prestigi públic d'aquesta llengua, etc.

La definició de diglòssia segons Fergusson

La diglòssia és una situació lingüística relativament estable en la qual, al dialecte primari d'una llengua, que pot incloure una varietat estàndard regional o no, s'hi superposa una varietat molt divergent, altament codificada i sovint gramaticalment més complexa. Aquesta varietat és el vehicle d'un respectable *corpus* literari i el llegat d'un període anterior o d'una altra comunitat lingüística. S'aprèn majoritàriament a l'escola i s'utilitza en la major part de contextos escrits i formals, però no hi ha cap sector de la comunitat que la faci servir en les converses de cada dia.

C. Fergusson, *Word*, (1959, núm. 15, pàg. 325-340).

La definició de Fergusson, limitada als dialectes d'una mateixa llengua, s'extrapolà a la situació social de llengües en contacte per descriure una llengua A com a llengua de cultura i una llengua B limitada a les relacions personals.

2) Una altra situació que posa llengües en contacte i afavoreix el bilingüisme es l'**emigració**. L'emigració és el resultat d'una decisió individual de l'emigrant, sobretot si té lloc per motius econòmics, per assegurar la subsistència. Però, en aquesta situació, pren fàcilment un caràcter col·lectiu i en els passos de destí els emigrants constitueixen grups nombrosos. Quan això succeeix es pot considerar que els emigrants constitueixen una minoria lingüística i, entre la seva llengua i la llengua del país d'acolliment, es produeixen desequilibris semblants als que consideràvem fa un moment.

Malgrat això, també hi ha diferències evidents. En primer lloc, en el cas de les minories lingüístiques la llengua feble es la llengua autòctona, en canvi en el cas dels immigrants la llengua feble és la llengua dels arribats de fora. Els immigrants pateixen, a més, una forta discriminació amb independència i tot de la llengua, pel sol fet que són estrangers i pertanyen a les capes pobres i marginals de la població. Tampoc no formen un grup lingüísticament coherent ja que hi ha immigrants de molt diverses procedències. Però el que cal que remarquem és que l'emigració obliga l'emigrant a adquirir la llengua del país a què s'incorpora, i que aquesta adquisició pot portar fins a un autèntic bilingüisme.

3) I encara podem identificar un tercer tipus de situacions de llengües en contacte. Al nostre temps la **gran facilitat dels desplaçaments de les persones** i de la **transmissió de les comunicacions** produeix ambients veritablement cosmopolites en què persones i grups que parlen llengües diferents estan contínuament en contacte, la qual cosa els condueix a utilitzar certes llengües com a llengües de comunicació.

En tots aquests casos l'ús continuat d'altres llengües afavoreix l'aparició de comportaments bilingües.

Encara podríem esmentar altres tipus de situacions de contacte de llengües: recordar, per exemple, que a l'edat mitjana i fins ben entrada l'edat moderna el llatí era la llengua de l'ensenyament i de la cultura i que, per tant, totes les persones cultes eren bilingües, amb una clara divisió de funcions entre les dues llengües i sense que ningú no tingués el llatí com a llengua materna. També a l'actualitat, en pobles excoloniais, hi trobem altres varietats de coexistència de llengües. Però aquí no intentem fer un tractament exhaustiu del tema i n'hi ha prou de deixar dues idees clares.

Els grans organismes internacionals...

... igual que les seus de les companyies multinacionals, certs llocs com els aeroports, manifestacions com les fires i els congressos i certs tipus d'activitats com el turisme o també el món de les finances, i molt clarament el món de la recerca científica, utilitzen tant l'anglès que molts organismes el tenen com a segona llengua, fins i tot en la vida quotidiana.

a) En primer lloc, que el bilingüisme d'un individu sempre s'emmarca en una situació social determinada i que per entendre els comportaments dels bilingües cal que tinguem en compte aquesta situació.

b) En segon lloc, que aquestes situacions que possibiliten el bilingüisme són extraordinàriament variades i que en cada cas cal considerar-ne les característiques concretes.

2.3. Política lingüística

Tota situació de llengües en contacte és una situació dinàmica, en constant evolució, com a conseqüència dels comportaments i actituds dels individus, una evolució que pot tendir a mantenir un cert equilibri o menar a un conflicte obert. Però aquesta evolució espontània pot estar, a més, influïda i orientada per decisions de l'autoritat política, les quals constitueixen en conjunt una **política lingüística**.

Una política lingüística en una situació de llengües en contacte es proposa com a objectiu la defensa i la promoció d'una de les llengües que es considera amenaçada o bé es proposa de trobar un determinat equilibri entre les dues llengües. En tot cas, una política lingüística recolza en uns principis sobre l'estatut legal de les llengües i els drets lingüístics dels parlants d'una i altra llengua, i es tradueix en unes aplicacions a determinats sectors de la vida pública, principalment l'administració, l'ensenyament i els mitjans de comunicació.

Les polítiques poden tenir una gran repercussió en els usos públics d'una llengua, però tenen una influència escassa en els usos privats, per exemple en la tendència dels pares a transmetre als fills en primer lloc la seva llengua principal, i aquesta transmissió familiar és altrament el mecanisme principal de permanència d'una llengua. En el marc de l'Estat espanyol totes les Comunitats Autònomes amb llengua pròpia han establert polítiques lingüístiques a partir de lleis aprovades pels Parlaments respectius i gestionades per organismes encarregats d'aquesta tasca. A **Catalunya** hi ha la **Llei de Normalització Lingüística** i la **Direcció General de Política Lingüística**.

2.4. Bilingüisme institucional i familiar

En una societat en què es parlen dues llengües no és sols a nivell del conjunt de la societat que cal organitzar la coexistència de les llengües, sinó que també s'ha de dur a terme en cada col·lectiu, empresa o associació, establint regles que assegurin uns drets mínims i determinin pràctiques acceptables per a tots, regles i pràctiques que constitueixen la **política lingüística** de l'organització considerada. Així, podríem parlar de la política lingüística de la Renfe a Catalunya, o d'El Corte Inglés, o de la botiga de la cantonada.

Al costat de les regles formals que dicten les organitzacions de tot tipus, cal tenir en compte les regles que sorgeixen **espontàniament** i que regulen les comunicacions entre els membres de la societat en l'aspecte lingüístic. En quina llengua es parla en iniciar una conversa amb un desconegut, en entrar en una botiga, en agafar el telèfon? Com es reacciona si l'interlocutor contesta en una altra llengua?

Si la presència de dues llengües es pot examinar en tots els nivells de l'estructura social, n'hi ha un que té una importància especial: el de la **família**. Els diferents tipus de societats amb llengües en contacte a què m'estic referint no sols fan que sovint entrin en contacte persones de llengua principal distinta, sinó que fan possible que en certs casos aquest contacte acabi en una relació personal i fins i tot en un matrimoni, i així, doncs, en una nova família en què els cònjuges tenen originàriament llengües diferents. I encara que normalment la parella adoptarà una de les llengües com a llengua comuna, la llengua que queda en segon lloc no desapareix, i quan arriben els fills és possible, i freqüent, que aquests estiguin des del començament en contacte amb les dues llengües, que aprenguin a parlar en totes dues i que esdevinguin precoçment bilingües.

La Telefonica, com moltes altres empreses estatals, utilitzen normalment el català.

3. Adquisició d'una segona llengua. Mecanismes mentals del bilingüe

3.1. Adquisició precoç d'una segona llengua

En parlar de les societats de llengües en contacte ja s'ha remarcat que una de les conseqüències de la presència de diverses llengües en un mateix espai social és l'existència de matrimonis lingüísticament mixtos. En les famílies formades així és possible i freqüent que els fills estiguin en contacte amb les dues llengües des de molt aviat i que es converteixin, d'aquesta manera, en **bilingües familiars**.

Els bilingües familiars són nens que des del naixement mantenen contacte amb dues llengües, de manera que com a llengua familiar o materna en tenen dues.

El cas més representatiu en aquest sentit el constitueixen les famílies en què la mare es comunica sistemàticament amb el fill en una llengua i el pare en una altra.

Aquests casos constitueixen exemples molt significatius perquè l'exposició dels fills a les dues llengües és intensa i relativament equilibrada, i també perquè es tracta de pares amb un nivell cultural alt, interessats en el llenguatge i preocupats, consegüentment, perquè els seus fills aprenguin les dues llengües i perquè les mantinguin separades.

Des de la fi dels anys setanta i al llarg dels vuitanta es realitzà un estudi longitudinal entorn de l'adquisició simultània del català i el castellà, en què es mostra que els bilingües fan servir el mateix tipus de principis psicològics per a adquirir el llenguatge dels monolingües.

Exemples de bilingüisme

L'any 1916 el professor Ronjat va publicar un llibre en què contava el procés d'adquisició del llenguatge del seu fill, a qui ell parlava sempre en francès i la seva esposa en alemany. Posteriorment s'han publicat altres llibres amb el mateix tema i un dels darrers és el de la psicolingüista italiana Traute Taeschner, on relata el desenvolupament lingüístic de les seves filles, a les quals ella ha parlat sempre en alemany i el seu pare en italià.

Un estudi sobre els bilingües familiars a Catalunya

Les referències d'aquest treball són:

Vila, I.; Boada, H.; Siguan, M. (1982). "Adquisición y desarrollo del lenguaje en bilingües familiares: primeros datos de una investigación". *Infancia y Aprendizaje* (núm. 19-20, pàg. 89-99).

Vila, I.; Cortés, M. (1991). "Aspectos relativos al desarrollo lexical y morfosintáctico de los bilingües familiares". A: Idiazábal, I. (ed.) *Adquisición del lenguaje en niños bilingües y monolingües*. Donostia: Universidad del País Vasco (pág. 109-127).

Cortés, M.; Vila, I. (1991). "Uso y función de las formas temporales en el habla infantil". *Infancia y Aprendizaje* (núm. 53, pàg. 17-43).

Tots els autors estan d'acord a constatar que si els nens en contacte amb una sola llengua a quatre anys posseeixen ja les vint estructures bàsiques de la llengua en què han après a parlar, els nens en contacte amb dues llengües a cinc anys no sols posseeixen les estructures bàsiques de totes dues llengües, sinó que són bilingües en el sentit de la definició que al començament s'ha proposat. I que, si el volum del seu vocabulari en cada una de les llengües és inferior al de un monolingüe, el total dels conceptes que maneja i que és capaç d'expressar verbalment és equivalent al dels monolingües.

Quant al **procés d'adquisició** es pot creure que des de molt aviat el nen distingeix entre els dos sistemes fonètics, sobretot si cada persona només li parla en una llengua. I no sols els distingeix. Molt aviat el nen comença a emetre els sons propis de cada una de les llengües i els emet en seqüències separades.

Quant al **sistema de signes verbals** la separació al principi no és tant clara, ja és sabut que el nen comença a comunicar-se amb els qui l'envolten per mitjà de gestos, i els gestos dels qui l'envolten, amb independència de la llengua, són relativament semblants. Les primeres paraules de tipus pragmàtic que acompanyen gestos, del tipus *té*, o *vull* són diferents, des del començament, dites en una o altra llengua. Però tampoc no és evident que signifiquin exactament la mateixa cosa i no és clar que es pugui parlar encara de sistemes diferents. Moltes paraules del vocabulari "bebè" son independents de la llengua en què es parla: *mama*, *caca*, *guau-guau*, etc. I paraules pròpiament significatives dites en les dues llengües poden tenir un sentit diferent segons la llengua, perquè van ser apreses en contextos diferents. Així, per a una nena de llengua familiar castellana, però que va a una guarderia on sent a parlar en català, *manzana* i *poma* poden tenir un significat divers: en un cas pot significar la fruita que es menja i en l'altre la fruita dibuixada en un làmina o en un llibre.

Inicialment, els nens poden atorgar significats diferents a les paraules segons la llengua en què aquestes s'han expressat.

Es pot creure per tant que per al nen que sent a parlar en dues llengües, durant una primera etapa, les paraules significatives constitueixen un **sistema únic de significació**. Però aviat arriba un moment en què els qui envolten el nen el forcen que reconegui que dues paraules apreses en contextos diferents, així *poma* i *manzana*, signifiquen el mateix. Una afirmació que inicialment és rebuda pel nen amb protestes, però que a la fi accepta. I després d'acceptar-la en uns casos concrets generalitza el descobriment i creu que totes les coses es poden anomenar de dues maneres segons la persona i el context en què es parla. A partir d'aquest moment el nen no només posseeix dos sistemes lingüístics, sinó que s'adona que són dos sistemes i és conscient, per tant, del seu bilingüisme.

Un nen que creix en aquestes condicions a cinc anys aproximadament es pot considerar perfectament bilingüe. Si comparem el seu vocabulari en una de les dues llengües amb el vocabulari d'un nen monolingüe en aquesta llengua, el seu vocabulari serà menor, i passarà el mateix amb l'altra llengua, però el seu vocabulari conjunt en les dues llengües, el total de coses o de conceptes que és capaç d'anomenar, és idèntic al dels monolingües, amb l'avantatge que moltes coses és capaç d'expressar-les en dues llengües.

Les famílies en què la mare parla una llengua amb el nen i el pare una altra constitueixen l'exemple màxim d'exposició a dues llengües. En la majoria dels casos l'exposició del nen a dues llengües en l'ambient familiar és molt menys equilibrada.

Alguns exemples

Pot ser que el nen parli amb el pares principalment en una llengua i sols esporàdicament en una segona llengua, o que la parli només quan va a casa dels avis. O pot ser que la família sigui monolingüe, però que el nen mantingui un contacte freqüent amb una persona que parli una altra llengua. O pot ser també que la família sigui monolingüe si bé, com que resideix en un lloc on es parla una altra llengua, el nen entri molt aviat en contacte amb aquesta llengua mitjançant la televisió o els veïns. En tots aquests casos el nen pot adquirir molt aviat una segona llengua i convertir-se en bilingüe, però tanmateix serà un bilingüisme amb desequilibris a favor d'una de les dues llengües.

3.2. L'adquisició posterior

Fins aquí ens hem referit al bilingüisme adquirit abans dels sis anys, abans que comenci l'etapa de l'educació formal. Però és possible, també, l'adquisició d'una segona llengua més tard. I l'adquisició es pot fer de moltes maneres, encara que bàsicament en podem distingir dues:

L'emigrant adquireix la llengua del país on s'estableix mitjançant l'adquisició espontània.

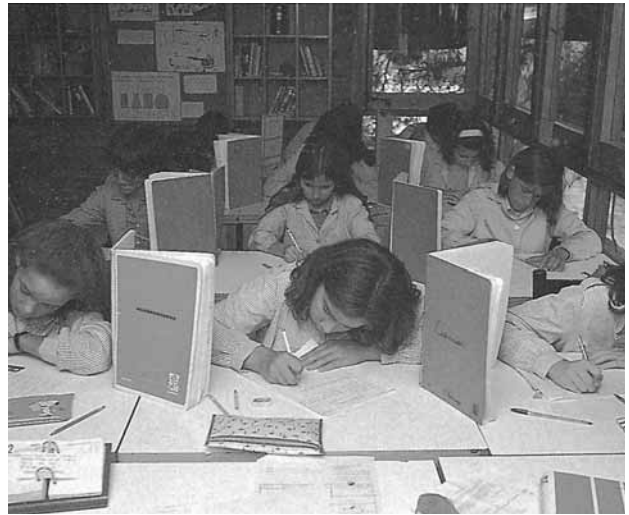
a) **L'adquisició espontània** que resulta del contacte amb els que parlen una altra llengua, com li passa a l'emigrant que s'estableix en un país on es parla una altra llengua, que finalment adquireix.

b) **L'adquisició sistemàtica** basada en un ensenyament acadèmic, bé l'ensenyament de llengües que figura en els programes de l'ensenyament general, bé com un ensenyament específic que es pot començar en qual-sevol moment de la vida.

En principi l'**adquisició espontània** i l'**adquisició acadèmica** són clarament diferents.

Malgrat tot, és cert que les tendències actuals en la pedagogia de les llengües tendeixen a introduir en l'ensenyament acadèmic molts elements de l'adquisició espontània.

Hi ha qui creu que només l'adquisició precoç d'una segona llengua i, per tant, durant la primera infància permet arribar a ser plenament bilingüe, però això es exagerat. Certament, el nen petit té una gran facilitat per a les adquisicions lingüístiques i, molt especialment, per a la fonètica, però això no implica que sigui impossible aprendre una segona llengua d'adult amb una bona competència.

En l'adquisició espontània...

... com en l'adquisició de la primera llengua, la llengua s'adquireix utilitzant-la. En canvi, en l'ensenyament acadèmic, s'aprèn sistemàticament tant la gramàtica com el vocabulari.

3.3. Processament de la informació

Abans de fer algunes consideracions sobre la manera com el bilingüe pensa i interpreta la realitat a través de dues llengües cal començar per considerar aquest mateix tema en el cas del monolingüe. Quan el nen aprèn a parlar, aprèn un llenguatge, és a dir, un sistema de signes amb què entén la realitat i la pot comunicar als altres. La capacitat de parlar es comuna a tot el gènere humà i està relacionada estretament amb la seva capacitat d'entendre, amb la seva estructura mental, ja que en una bona part pensem i raonem en forma verbal. I, al mateix temps, és evident que aquesta capacitat té una base biològica. Tots els nens del món aprenen a parlar a la mateixa edat i a través de les mateixes etapes, sigui quina sigui la llengua que parlen.

Però, com s'acaba de recordar, el nen no aprèn a parlar en general, sinó a parlar en una llengua determinada: la llengua que parlen els qui l'envol-

ten. Això vol dir que quan aprèn a parlar adquireix un determinat sistema lingüístic constituït per un vocabulari, és a dir, un codi de signes significatius, i per un conjunt de regles morfosintàctiques. Que l'adquireix vol dir que d'alguna manera el guarda en la seva ment, on sempre estarà disponible. Sobre la manera com es guarda el sistema lingüístic, els psicolingüistes ofereixen explicacions diverses. Es pot pensar que "l'arxiu lingüístic" s'organitza bàsicament en elements com un diccionari, o es pot pensar que té, més aviat, un caràcter sintàctic. I es pot creure que l'arxiu està constituït per les paraules i els seus significats, o bé que les paraules i els significats constitueixen arxius diferenciats.

El bilingüe té la mateixa estructura mental i la mateixa capacitat de parlar que el monolingüe, però així com aquest adquireix un sol sistema lingüístic, el bilingüe n'adquireix dos i els manté separats en la memòria. Com els manté separats? És possible imaginar que un subjecte que posseeix una primera llengua associï a les paraules significatives en aquesta llengua les paraules d'una altra llengua. En aquest cas, en rebre un missatge en la segona llengua, anirà traduint-lo mot a mot o frase a frase a la seva primera llengua, i per emetre un missatge en la segona llengua operarà a l'inrevés, primer pensarà el missatge en la primera llengua i després el traduirà a la segona. Però no sembla que un subjecte així se'l pugui qualificar de bilingüe.

L'autèntic bilingüe quan rep un missatge en qualsevol de les dues llengües l'entén en la mateixa llengua en què el rep i quan ha d'emetre un missatge el pensa en la mateixa llengua en què l'ha d'emetre. I això vol dir que no sols té emmagatzemats en arxius diferents el sistema de la llengua A i el sistema de la llengua B, sinó que en certa manera posseeix també un arxiu de significats comú a totes dues llengües.

Un senzill experiment per a posar-ho en evidència

Si proposem a uns subjectes bilingües català-castellà una sèrie de paraules o de frases, unes en català i d'altres en castellà i, al cap d'un temps, un dia o una setmana, els demanem de recordar-les, veurem que en uns casos les recorden en la llengua en què les van percebre mentre que en altres recorden el significat, però no la llengua en què estaven formulades. El predomini del significat per sobre de la llengua és més clar en el cas de les frases que en el cas de les paraules, i és més clar encara si les frases estan encadenades en forma de raonaments. En canvi, si les frases es refereixen a significats subjectius o vagues, com pot ser un text poètic, el paper de la llengua en el record es mes fort.

3.4. Barreja i alternança de codis

Les consideracions anteriors es refereixen a la manera com estan separats els dos codis en el bilingüe i la manera com es relacionen. Ara bé, la separació no sempre és total i de vegades es trenca. Sovint podem observar com un individu bilingüe, per exemple català-castellà, mentre parla en català hi barreja elements castellans i a l'inrevés. I de vegades també, després d'unes quantes frases en català, sense motiu aparent i sense que canviï l'interlocutor, en diu unes altres en castellà. En el primer cas parlem de **barreja de codis** (*code mixing*) i en el segon d'**alternança de codis** (*code switching*). Mirarem d'aclarir com ocorren aquestes variacions.

Suposem una nena de llengua familiar castellana que a la guarderia pretén informar en català una altra nena que ella té una nina i li diu: *jo tinc una muñeca*. Clarament es tracta d'una barreja de codis deguda al fet que ella pretén dir en català una cosa que és capaç d'anomenar en castellà, però no en català. La utilització de la paraula castellana catalanitzada és per a ella una manera de mantenir la comunicació. Molt probablement la mestra, si la sent, rectificarà la seva frase introduint *nina*, i si no ho fa ella ho farà alguna companya i així aprendrà el mot català correcte. O sigui que la **interferència** pot ser un element en un procés d'aprenentatge d'una segona llengua.

Si és una persona adulta la que sistemàticament diu *muñeca* en comptes de *nina*, ja no direm que es tracta d'un procés d'aprenentatge, sinó senzillament d'ignorància o de descuit. Però aquí hem d'introduir una segona observació. Moltes de les **interferències** que fan subjectes que viuen en una societat de llengües en contacte no són el resultat que siguin bilingües, sinó que les interferències formen part del llenguatge quotidià d'aquella societat. Quan un emigrant acabat d'arribar a Barcelona diu que a Catalunya "*los paletas plegan a las seis*" no està introduint en el seu castellà paraules del seu català: es limita a repetir interferències que estan en l'ambient i que ell ha sentit dir a altres persones. És a dir, que cal distingir entre les interferències que fa el bilingüe pel fet de ser-ho, quan passa **elements d'un codi a un altre**, de les interferències que formen part del **llenguatge comú**. *Paletas* i *plegar* són interferències del català plenament incorporades al castellà que es parla a Catalunya.

I afegim-hi encara que els comportaments individuals enfront de les interferències (o *code mixing*) són molt diverses. Hi ha qui considera

La distinció entre barreja i alternança de codis

Els diversos autors assenyalen que la mescla està controlada per factors lingüístics interns i l'alternança per factors lingüístics externs.

Un apunt sobre la interferència

Fa uns anys, la interferència es veia com un fenomen negatiu. Avui dia, la tendència rau a considerar-ho com una cosa positiva i garant de la comunicació.

que qualsevol interferència és un atac a la correcció de la llengua i vigila per no caure-hi, i hi ha qui dóna al llenguatge un valor estrictament pragmàtic i li resulta indiferent la puresa del llenguatge.

Això mateix pot dir-se de l'alternança de codis (o *code switching*): per a uns es una incorrecció majúscula, per als altres és una manera d'expressar-se que pot fins i tot facilitar la comunicació. Hi ha ambients socials cultes en què la correcció lingüística, i per tant, mantenir completament separats els dos codis, és un valor per si mateix. Alhora, en altres ambients socials, el valor fonamental és la comunicació i les incorreccions no tenen importància mentre no afectin la comunicació.

De totes maneres, aquestes barreges no succeeixen a l'atzar i hi ha lingüistes que s'han dedicat a estudiar-ho per a descobrir les regles que regeixen les barreges i les alternances.

Els "hispanos" als EUA

Tots els que han visitat els Estats Units s'han adonat que els "hispanos", els parlants d'espanyol en aquell país, barregen l'espanyol i l'anglès contínuament sense cap escrúpol.

4. Bilingüisme i personalitat

4.1. Llengües i funcions. La llengua principal

S'ha dit abans que el nen que a casa està en contacte amb dues llengües les aprèn ambdues, però que no les coneix exactament igual i no les utilitza de la mateixa manera ni en les mateixes circumstàncies. Parla una llengua amb unes persones i en unes situacions i l'altra llengua amb unes altres persones i en unes altres situacions. I això mateix pot dir-se de qualsevol bilingüe.

Un ciutadà de Barcelona fill d'emigrants andalusos que viu en un barri on predominen els veïns de llengua catalana i que treballa en una empresa estrangera en què una part de la comunicacions es fa en anglès, es veu portat a conèixer i a utilitzar tres llengües: català, castellà i anglès, tot i que evidentment ho fa per a complir funcions diferents. Per al seu fill, que assisteix a una escola en què el català és llengua de l'ensenyament, la distribució de funcions entre les llengües serà diferent: el català serà per a ell llengua de cultura, cosa que no era per al seu pare.

Per a un individu bilingüe la divisió de funcions entre les llengües és un fet individual; malgrat això, en conjunt, la divisió depèn de les circumstàncies de la societat que l'envolta i de la divisió de funcions entre les llengües que es practica en aquesta societat.

A diferència del monolingüe, que té una sola llengua, el bilingüe en té diverses que, com acabem de dir, compleixen funcions diferents, però no totes tenen la mateixa importància. Normalment el bilingüe té una **llengua principal**, que és aquella amb què s'identifica personalment.

La llengua principal és la llengua que el bilingüe utilitza més sovint i amb més facilitat, és la llengua de les seves relacions més personals i la llengua en què manté els seus monòlegs interiors.

Per a la majoria de persones bilingües la llengua principal és la mateixa al llarg de tota la vida. En certs casos, però, l'ús continuat d'una segona llengua pot arribar a convertir-la en la llengua principal.

4.2. Avantatge o inconvenient?

En les societats tradicionals la majoria dels seus membres són monolingües, però també en tots els temps hi ha hagut persones que s'han vist portades a conèixer i a utilitzar altres llengües.

Al marge dels intercanvis comercials o d'altres tipus, en els nivells concrets de la societat el coneixement de certes llengües sempre s'ha valorat com un enriquiment cultural, així passava a Roma amb el domini del grec i a l'edat mitjana i fins ben entrada l'edat moderna amb el coneixement del llatí, que no sols era la llengua de l'església, sinó també la llengua de la cultura. I amb el Renaixement i amb l'ascens del prestigi de les llengües vulgars el coneixement d'altres llengües, sobretot de les més importants, i en primer lloc del francès, es considerava una mostra de cultura i de distinció. Al segle XIX es produí una novetat: no solament cresqué l'interès en altres cultures, fins i tot les més exòtiques, sinó que es formulà una estreta relació entre **cada llengua i una cultura** que s'expressa per mitjà de la llengua, una implicació que té conseqüències polítiques quan es defineix la nació per la cultura i la llengua.

Encara avui a l'Àfrica...

... als oasis on s'encreuen les rutes de les caravanes o al llarg dels rius per on circulen els comerciants, s'hi troben individus capaços de parlar tres o quatre llengües o bé han sorgit i s'han popularitzat llengües de comunicació que són conegudes en territoris molt amplis. I a la mar Mediterrània, solcada per vaixells des de la prehistòria, s'han produït fenòmens semblants.

Des d'aquesta perspectiva la personalitat de l'individu es considera forjada per la integració en una cultura, la qual es manifesta en primer lloc mitjançant la llengua. Així, l'adquisició de la llengua seria el primer pas en el procés d'integració cultural de l'individu.

Vist des d'aquesta perspectiva, el nen ha de ser educat en una sola llengua perquè se senti sòlidament establert en una tradició cultural i nacional. Un veritable bilingüe seria una personalitat dividida que patiria una mena d'esquizofrènia cultural, sense sentir-se segur ni còmode enlloc. Per tant, convé retardar al màxim possible la introducció d'una segona llengua. Els defensors d'aquest punt de vista creien fins i tot que la introducció precoç d'una segona llengua era perjudicial per al desenvolupament mental, a causa de les confusions que interferien en l'exercici normal de la intel·ligència.

Avui s'ha demostrat clarament que l'adquisició precoç d'una segona llengua de cap manera interfereix en el desenvolupament mental. En certes condicions pot fins i tot **accelerar-lo**, mentre que en altres certament és un **inconvenient**. En tot cas, el que resulta evident és que als nostres dies hi ha moltes situacions en què aprendre molt aviat una altra llengua és una necessitat ineludible.

Es tracta de problemes complicats però no irresolubles i, de les possibilitats de l'educació bilingüe, se'n parlarà en els mòduls dedicats a aquest tema.

Aprendre una segona llengua aviat...

... és una necessitat en situacions en què conviuen dues llengües com en el cas de Catalunya, en el cas dels immigrants i dels que s'estableixen en un país on es parla una llengua diferent i en una societat com l'europea, en què conèixer llengües estrangeres es converteix en una necessitat.

4.3. El subjecte de la personalitat

S'han proposat moltes definicions de la personalitat segons les doctrines filosòfiques o psicològiques dels qui les han proposades, però en darrer terme totes fan referència que la **personalitat** implica un centre des del qual organitzem les nostres experiències i que expressem verbalment amb el pronom *jo*. La persona no solament coneix i organitza de maneres diverses els seus coneixements, com ho pot fer una màquina, sinó que s'adona que coneix, en conèixer en certa manera es coneix a si mateix, i no només coneix i organitza els seus coneixements, sinó que en funció dels seus coneixements pren decisions i esdevé, així, el subjecte de la seva conducta i fins i tot és capaç d'observar la seva pròpia conducta i jutjar-la. Aquest caràcter personal i subjectiu de la conducta humana no queda afectat pel fet de ser bilingüe. El bilingüe, com el monolingüe, constitueix una **personalitat única** i pot dir *jo* amb plenitud de sentit.

El gran escriptor Jules Green, plenament bilingüe en francès i en anglès, deia una vegada que havia començat a escriure un llibre en francès, però que a petició del seu editor el va continuar escrivint en anglès i que li va resultar un llibre diferent. Aquesta afirmació, que es menciona molt sovint quan es tracta de bilingüisme per a assenyalar el caràcter específic de cada llengua i les dificultats de la traducció, es pot examinar, igualment, des d'una altra perspectiva. Hi ha un Green que escriu en francès i hi ha un Green que escriu en anglès i els dos escriuen sobre el mateix tema coses diverses, però per sobre de tots dos hi ha un Green que és capaç de contemplar el que han escrit l'un i l'altre i decidir si diuen o no el mateix.

Malgrat això, que el bilingüisme no trenqui la unitat de la personalitat no significa que no li plantegi problemes.

4.4. Llengües i cultures

És cert que les paraules d'una llengua tenen **connotacions culturals** que no coincideixen amb les d'una altra llengua i que això **dificulta la traducció** fins a fer-la quasi impossible en certs casos. *Hereu* no significa exactament el mateix que *heredero*, entre altres raons perquè la institució de l'hereu té, a Catalunya, unes característiques singulars. I tampoc l'expressió *hereu escampa* no es pot traduir directament al castellà. La paraula *constitució*, en canvi, té significats molt semblants en català i en castellà i molt diferents de la paraula *constitution* anglesa, atès que a Anglaterra mai no ha existit una constitució escrita com a fonament del Dret polític.

Els exemples es poden multiplicar fàcilment. Però val la pena indicar que la correspondència entre llengua i cultura, i més encara entre llengua i cultura nacional, dista de ser clara. A les Illes i al País Valencià es parla català i en canvi les institucions de la transmissió patrimonial són diferents que a Catalunya i l'expressió *hereu escampa* tampoc no hi és viva. O, també, la paraula *constitution* en anglès té un significat molt diferent en un context anglès que en un context nord-americà, on la constitució és una peça fonamental del sistema polític.

Tanmateix, el que sí que cal remarcar és que els significats de les paraules en dues llengües són diferents, però no absolutament diferents: *hereu* i *heredero* tenen, de totes maneres, alguna cosa en comú i allò en què difereixen es pot explicar amb paraules. Així, doncs, la traducció és difícil, però no impossible, fins i tot si mai arriba a ser perfecta.

Resulta més o menys difícil segons la **temàtica**. Un tractat de geometria pot ser perfectament traduït a qualsevol llengua culta i continuarà significat el mateix. Un article periodístic és més difícil de traduir i un text literari, i no diguem una poesia lírica, més difícil encara, per no dir impossible.

Un bilingüe serà més o menys conscient d'aquestes diferències i d'aquestes dificultats, que no s'han de convertir necessàriament en problemes personals. Els veritables problemes li poden venir per altres motius.

4.5. Llengües i societats. La llengua com a signe d'identitat

Abans que ser expressió d'una cultura cada llengua és, en primer lloc, el mitjà de comunicació entre els membres del grup que constitueixen els

La hipòtesi de Sapir-Whorf

- 1) El llenguatge és un producte social que condiona la nostra manera d'aprehendre el món que ens envolta.
- 2) Com que els llenguatges són diversos en la mesura que són un reflex de les diferents relacions socials de les comunitats, les persones que pensen per mitjà d'aquests llenguatges aprehenen el món d'una manera distinta.

parlants d'aquesta llengua. El fet de parlar la llengua esdevé el signe de la seva pertinença al grup i el signe que el distingeix dels altres grups humans que parlen altres llengües. Aquest **caràcter simbòlic** serà tant o més important com més conscient sigui el grup lingüístic de la seva cohesió i de la seva solidaritat enfront d'altres grups. I serà especialment important en el cas de situacions de llengües en contacte.

Ara bé, el subjecte bilingüe es pot considerar pel fet de ser-ho que pertany a dos grups lingüístics. Si els dos grups coexisteixen amb una certa harmonia ser bilingüe representarà senzillament un enriquiment de les seves capacitats de comunicació.

Molt sovint, però, no passa així: els grups lingüístics que coincideixen en una mateixa societat poden mantenir relacions tenses o fins i tot un clar enfrontament, i parlar una o altra llengua situa els individus en un camp o en un altre. És fàcil, en aquestes circumstàncies, que es demani al bilingüe que opti per una llengua o per l'altra i que s'interpretin els seus comportaments lingüístics en termes de fidelitat o de traïció lingüística. I és fàcil imaginar com això pot portar el bilingüe a situacions personalment conflictives.

Diguem que, en la mesura que el bilingüe considera que a la societat en què viu les llengües que ell parla **coexisteixen pacíficament**, considerarà la seva capacitat de dominar dues llengües com un enriquiment personal, mentre que en la mesura que li faci la impressió que a la societat en què viu les dues llengües i els grups que les parlen estan **en conflicte**, la invitació, o la pressió, a optar entre elles li pot causar problemes personals que poden arribar a afectar la seva personalitat.

Una minoria lingüística oprimida o marginada...

... ofereix fàcilment exemples d'aquests conflictes, però també són igualment possibles i freqüents entre els immigrants quan oscil·len entre el desig de conservar la seva llengua d'origen i el desig d'abandonar-la per adquirir al més plenament possible la llengua del país en què s'han establert.

Resum

El bilingüisme, entès com a fenomen individual, és la capacitat que mostren les persones d'utilitzar dues llengües en les mateixes situacions amb una **facilitat** i una **eficàcia semblants**. Això no significa que siguin capaços d'utilitzar ambdues llengües de la mateixa manera. De fet, el bilingüe perfecte no existeix. Per aquest motiu l'important davant d'una persona bilingüe és **avaluar-ne** el nivell de bilingüisme.

L'avaluació de les capacitats lingüístiques d'una persona bilingüe remet a l'elaboració de **proves paral·leles** que mesurin els diversos aspectes del llenguatge (lèxic, morfologia, sintaxi, pragmàtica, etc.). Els bilingües acostumen a viure en comunitats en què s'utilitzen dues llengües. Per això és important avaluar-ne també les actituds i els comportaments lingüístics a partir de **qüestionaris individuals** dissenyats amb aquesta finalitat.

Això ens condueix a una perspectiva distinta de la individual del bilingüe. Ens referim a una perspectiva social, ja que, com hem dit, cada cop més a les societats modernes hi ha **llengües en contacte**. O, en altres paraules, grups definits de persones que tenen com a llengua familiar llengües diferents. Des d'aquesta perspectiva, podem establir diverses tipologies sobre les societats de llengües en contacte.

En general, a les societats de llengües en contacte hi ha una llengua, la **llengua majoritària**, que totes les persones de la comunitat han de conèixer, ja que és la llengua que impera en les relacions socials, i una altra llengua, la **llengua minoritària**, que sol ser coneguda només per les persones que la tenen com a llengua familiar, ja que el seu coneixement no és imprescindible per regular les relacions socials. A l'Estat espanyol la situació del català, el basc, el gallec, etc., era el 1978, clarament, la de llengües minoritàries i, per això, per a garantir els drets lingüístics d'aquestes persones, es comencen **polítiques lingüístiques** que tenen com a objectiu que les persones de llengua minoritària no siguin els únics bilingües, sinó que les persones de llengua majoritària, els castellanoparlants, als territoris en què es parlen aquestes llengües, esdevinguin també bilingües

a partir del seu aprenentatge. Evidentment, això implica un esforç important en l'educació en el sentit d'introduir models d'ensenyament bilingüe per a possibilitar que, en finalitzar l'ensenyança obligatòria, tots els escolars—independentment de la seva llengua familiar— dominin totes dues llengües.

Una altra situació important que exigeix una política lingüística específica és la que es deriva de la **immigració extracomunitària**, perquè cada cop són més les persones que tenen com a llengua pròpia una llengua sense cap presència social i amb una distància lingüística important respecte de les llengües que es parlen a Espanya.

Els processos d'adquisició del llenguatge de les persones bilingües són molt semblants als dels monolingües. Així, els bilingües familiars progressen en la separació dels seus codis al mateix temps que els monolingües avancen en el seu procés d'adquisició del llenguatge, de manera que cap a l'edat de cinc o sis anys els bilingües familiars tenen una **competència semblant**, en les seves dues llengües, que la dels seus pares monolingües.

Independentment dels bilingües familiars, en relació a l'adquisició d'una segona llengua, podem distingir la seva adquisició espontània a partir de participar en relacions informals vehiculades per aquesta llengua, o el seu aprenentatge sistemàtic mitjançant activitats formals dissenyades intencionadament per al seu aprenentatge.

Les persones bilingües, tanmateix, no mantenen separats els seus dos codis permanentment quan fan servir d'una manera espontània el llenguatge. De fet, s'observen dos fenòmens: **la barreja** i **l'alternança de codis**. Tots dos comportaments responen a aspectes diversos. En el primer, els investigadors destaquen aspectes individuals, i, en el segon, aspectes socials. **Fa anys**, ambdós fenòmens es veien negativament i s'interpretaven com la "**confusió lingüística**" dels bilingües, de manera que la interferència apareixia com una cosa que calia evitar. **Avui dia**, els investigadors són molt més cauts i mostren els **avantatges** d'aquests comportaments.

Això ens condueix a la discussió sobre els avantatges o els inconvenients del bilingüisme per al desenvolupament de la personalitat.

a) La primera consideració remet que els bilingües acostumen a tenir una **llengua principal**, que és la llengua en què se senten més còmodes.

b) En segon lloc, la seva **personalitat** no queda dividida pel fet de ser capaçs d'utilitzar dues llengües. Per contra, per sobre d'això hi ha un subjecte que és capaç de saber conscientment quan utilitza una llengua o una altra.

c) Finalment, si bé és cert que existeix una relació entre **llengua i cultura**, aquesta relació no és unívoca en el sentit de construir mons intangibles i no cognoscibles des d'una altra llengua.

Així i tot, malgrat aquestes consideracions, és cert que de vegades el bilingüisme comporta problemes per a les persones. Això succeeix en situacions en què la identitat de la persona es veu amenaçada pel fet d'haver de decidir **quina és la seva llengua** i abandonar l'altra. En aquestes situacions poden donar-se conflictes.

Exercicis d'autoavaluació

1. Poseu per escrit la definició de persona bilingüe i de bilingüisme.
2. Considereu els diversos aspectes que cal tenir en compte per a avaluar la competència bilingüe.
3. Expliqueu la diferència entre bilingüisme individual i bilingüisme social.
4. Expliqueu les característiques principals del desenvolupament del llenguatge en els bilingües familiars.
5. Desenvolpeu les relacions principals entre llengua i cultura.
6. Expliqueu les relacions entre llengua de la comunitat i identitat individual.

Solucionari

1. Qualifiquem com a bilingüe l'individu que posseeix dos sistemes lingüístics, dues llengües, i que és capaç d'utilitzar les dues llengües en qualsevol situació amb una facilitat i una eficàcia semblants. D'altra banda, anomenem bilingüisme la capacitat que caracteritza els individus bilingües.

2. L'avaluació de la competència bilingüe implica avaluar aspectes relatius a les distintes dimensions del llenguatge: lèxic, morfologia, sintaxi, fonologia, etc. Un aspecte important que s'ha de considerar remet al desenvolupament de proves paral·leles en les dues llengües, de manera que els resultats en les dues llengües siguin comparables.

3. El bilingüisme individual es refereix al comportament lingüístic de les persones que són capaces d'utilitzar dues o més llengües per a regular els seus intercanvis socials. Per contra, el bilingüisme social, relacionat amb la sociologia del llenguatge, se centra en l'estudi de les forces lingüístiques que es donen en una comunitat en què conviuen dues o més llengües.

Malgrat això, la distinció pot resultar artificial, ja que moltes vegades el comportament lingüístic del bilingüe individual està relacionat amb la distribució de les llengües des de la perspectiva del seu ús a la comunitat a què pertany.

4. Els bilingües familiars tenen, en general, un desenvolupament lingüístic semblant als monolingües. Amb tot, presenten algunes característiques pròpies referides a les separacions de tots dos codis. La primera separació és fonològica, de manera que, a edats molt primerenques, són capaços de distingir els trets fonològics d'una llengua i de l'altra. Posteriorment, separen les seves llengües a nivell lexical i adquireixen el coneixement que els adults del seu entorn anomenen d'una manera diferent les mateixes coses. Més tard, la distinció que realitzen és morfosintàctica i apliquen, en conseqüència, regles diverses a una llengua i a l'altra. Finalment, distingeixen ambdues llengües pragmàticament i les utilitzen d'acord amb el seu interlocutor sense efectuar interferències o utilitzar préstecs lingüístics.

5. Les llengües, en la mesura que són procediments arbitraris i convencionals que tenen una evolució històrica, estan relacionades amb la cultura. Així, cada llengua designa amb termes específics les experiències culturals d'una determinada comunitat.

Això, però, no significa que hi hagi una relació unívoca que impedeix el pas d'una llengua a una altra. Fins en una mateixa llengua, no tots els termes tenen les mateixes connotacions culturals quan aquesta llengua es parla en diverses comunitats. En definitiva, entre llengua i cultura hi ha una relació, però no es tracta d'una relació incommensurable que impliqui visions distintes del món incompatibles.

6. La llengua és un distintiu bàsic de les comunitats, de manera que entre llengua i identitat individual té lloc una relació important. Justament, el bilingüe pot tenir problemes de personalitat quan la seva identitat individual apareix en contradicció amb alguna de les llengües que parla que formen part de la identitat d'una comunitat determinada.

Glossari

Adquisició acadèmica: aprenentatge sistemàtic d'una segona llengua en un context formal.

Adquisició espontània: adquisició d'una segona llengua en un context social des de les relacions informals.

Alternança de codis: comportament lingüístic de la persona bilingüe segons el qual, per raons socials, passa d'una llengua a una altra.

Barreja de codis: comportament del bilingüe d'acord amb el qual, per raons individuals, fa servir paraules i estructures de les dues llengües en una mateixa producció.

Bilingüe: persona que és capaç de fer servir dues llengües en qualsevol situació amb una facilitat i una eficàcia semblants.

Bilingüe familiar: persona que des del naixement aprèn a parlar simultàniament en dues llengües.

Bilingüisme: capacitat que caracteritza les persones bilingües.

Bilingüisme individual: tipologia que designa les persones bilingües.

Bilingüisme social: tipologia que designa la comunitat en què es fan servir dues llengües.

Diglossia: fenomen sociolingüístic referit a una mateixa llengua amb dues variants: una de culta i una altra de limitada a les relacions personals.

Interferència: ús d'elements formals d'un codi en un altre codi.

Llengua majoritària: llengua que, en una comunitat en què s'utilitzen dues llengües, l'ha de conèixer tothom.

Llengua minoritària: llengua que, en una comunitat en què s'utilitzen dues llengües, només la coneixen les persones que la tenen com a llengua familiar.

Llengua principal: llengua amb què habitualment s'identifica el bilingüe.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Baetens Beardsmore, H. (1986). *Principis bàsics del bilingüisme*. Barcelona: La Magrana. És una obra que parla del bilingüisme des d'una perspectiva general i, per tant, resulta molt útil per a discernir les diferents qüestions que es plantegen entorn d'aquest tema. En el primer capítol, es defineix el bilingüisme i se n'estableixen les diferents tipologies. En el segon, s'estudien les qüestions relacionades amb l'alternança i la barreja de codis. El següent capítol està dedicat als aspectes referits al grau i a l'avaluació de la competència bilingüe. Finalment, es tracten les qüestions problemàtiques del bilingüisme i es fa una reflexió des del punt de vista de la lingüística i la sociologia.

Siguan, M. (1992). *España plurilingüe*. Madrid: Alianza. És un llibre en el qual es fa un repàs de la situació de les llengües a l'Estat espanyol a partir del desenvolupament de la Constitució i dels estatuts d'autonomia.

Bibliografia complementària

Fantini, A.E. (1982). *La adquisición del lenguaje en un niño bilingüe*. Barcelona: Herder.

Hamers, J. E.; Blanc, M. (1983). *Bilingualité et bilinguisme*. Brussel·les: Mardaga.

Mackey, W.F. (1957). "The description of bilingualism". *Journal of the Canadian Linguistic Association*, núm. 3.

Romaine, S. (1989). *Bilingualism*. Oxford: Blackwell.

Schaff, A. (1964). *Lenguaje y conocimiento*. Mèxic: Grijalbo.

Siguan, M. (1983). *Estudi experimental del bilingüisme*. Barcelona: Fundació La Caixa.

Taeschner, T. (1983). *The sun is feminine*. Berlín: Springer.

Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.

